

schap art. 91 levert een aantal goede suggesties. Initiatieven vanuit de CDA-Tweede Kamerfracties worden tegemoet gezien.

Het verkiezingsprogram, dat als subtitel 'samen werken voor morgen' voert, geeft ook voldoende aanzetten om in de toekomst samen te recreëren.

Politici worden wel eens verweten recreatie-onvriendelijk te zijn. Terwijl bijna heel Nederland fietst, wandelt, surft, zwemt, zitten politici binnenskamers te vergaderen, te congres-

seren etc. Vandaar dat bij politieke beschouwingen deze levensnoodzaak van miljoenen Nederlanders zo weinig aandacht krijgt. Ten onrechte.

Ook uit electorale overwegingen. Het program geeft duidelijke lijnen hoe eventuele belangstelling van in ieder geval de CDA-politici vorm moet krijgen. Misschien dat door die groeiende aandacht vanuit het program CDA-politici zelf eens gaan recreëren, niet alleen morgen, maar vandaag. Van harte gegund.

Dr. P.A. van Genntp (1944) is studierecretaris van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving en docent Filosofie van de Religie aan de Katholieke Hogeschool Tilburg.

Realisme: een christelijke kern van democratie

1. Een droom aan flarden.

Gedwongen uitstel van het vervullen van opgenomen verplichtingen blijkt bij toeval ook nog wel eens voordelen op te leveren. In dit geval een van journalistieke aard: de mogelijkheid om actueel te zijn. Onderweg naar huis, na een zeer langdurige maar vruchtbare vergadering van het Wetenschappelijk Instituut, neem ik mij voor de rest van de avond 'lekker dom' naar het voetballen op de t.v. te gaan kijken. Europacup tussen Juventus en Liverpool in Brussel.

Het is er niet van mogen komen. Ieder kent ondertussen de onbegrijpelijke beelden van verloedering en verdwazing die daarvoor

verantwoordelijk zijn. Veertig doden en honderden gewonden voor een voetbalbeker. Ik ben geen voetbalfanaat. Maar ik kan mij levendig de spanning en opgetogenheid voorstellen die met het winnen van een Europese beker voor sportlieden en hun supporters zijn verbonden. Dat de prijs, betaald voor deze beker echter onaanvaardbaar hoog is, wordt door weinigen ontkend.

Men kan dit drama afdoen als een incident. Men vergeet dan dat de premier van Groot-Brittannië enige maanden geleden al enige hoge officials bij zich ontboden heeft, om hen te laten weten dat de rellen en verruwing rond het voetbalveld een omvang hadden

gekregen, die in een democratie onaanvaardbaar was. Men vergeet dan ook dat in ons eigen land, zo om en nabij elk weekend, enige trein- of busstellen volledig worden uitgeplunderd door het vandalisme van de voetbalsupporters. Men vergeet dan ook dat het geweld en vandalisme rond het voetbalveld zich doorzet in een spoor van vernielingen, kleine criminaliteit en intimidatie door het gewone dagelijkse leven in onze steden. Wie dat niet wil vergeten, zal het Brussel van 29.05.85 dan ook zeker niet als incident beschouwen, maar wel als een symptoom. Symptoom waarvan? De komende weken zullen de analyses van en beschouwingen over het dramatische gebeuren in alle toonaarden, vanuit verschillende invalshoeken en met uiteenlopende accenten trachten enig antwoord op die vraag te geven. Om vervolgens die gegeven antwoorden te nuanceren en de gevonden nuances bij te stellen. Voor mijzelf is echter een ding onherroepelijk duidelijk: een mooie droom, in onze samenleving gedurende decennia hardop gedroomd, is definitief aan flarden. Niet dat ik er zelf echt in geloofde. Maar ik koketteerde ermee. Ik liet er mij in mijn denken en werken door beïnvloeden, want hij was zo mooi. De droom van de verheffing des volks door goede verdelingsmechanismen van de welvaart en de opbouw van een sociaal paradijs. De droom van de speelse vrijheid van bloemenkinderen en van vriendelijke provocaties van vredelievende bohémien, die vanuit de magische navel van het heelal, het leven van allen kwalitatief zou gaan opwaarderen. Ik heb niet de aard om nu maar door te slaan naar het tegendeel. De mens is voor mij nog altijd niet ten aanzien van zijn medemens alleen maar een wolf. Een zekere onmogelijkheid om tegelijk het kwade te laten en het goede te doen, tot nu door mij opgelost in de keuze om dan maar vooral het goede te doen, zal ik niet inruilen voor een agressieve geobsedeerdheid door het kwaad, die te vuur en te zwaard alles, wat daaraan in versterkte associaties zou kunnen wekken, in de kiem wil smoren. Maar ik kan er niet meer langs te erkennen dat teveel

optimisme over de mens niet realistisch is, zelfs levensgevaarlijk, letterlijk en figuurlijk.

2. Realistisch leren werken.

Wat mij in de ter becommentariëring toegezonden stukken met name aanstond was een bewuste toeleeg op realisme. Dat klinkt overall door in een algemenere beschouwing over de gevaren van te geëmotioneerde positiebepalingen en in het daaraan gekoppelde pleidooi voor bezonnenheid en nuchterheid¹⁾. In een mij zeer aansprekende staatsfilosofie die, zonder de verantwoordelijkheden van staat en overheid te ontkennen, in de bepaling daarvan een goed tegenwicht biedt tegen totaliserende tendenzen²⁾. In heldere beleidsvoorstellen op een groot aantal beleidsgebieden.

Wel moet mij van het hart dat deze kwaliteiten van realisme, bezonnenheid en nuchterheid hier en daar verwoord blijven in een stijl die er niet mee in overeenstemming is. Dat geldt dan met name op enkele plaatsen voor de beide rapporten en de inleidingen en beschouwingen in het verkiezingsprogramma. Zij het gelukkig veel minder dan in sommige vroegere CDA-geschriften. Het verwijt van wolligheid of prekerigheid kan uiteraard niet gedaan worden aan de vele artikelen die het verkiezingsprogramma telt. Die zijn integendeel zo kernachtig, om niet te zeggen gortdroog, dat ik mij afvroeg, of een verdeling van het verkiezingsprogramma in tweeën niet zijn leesbaarheid en daarmee zijn bruikbaarheid zou kunnen bevorderen. Een eerste deel met de inleidingen en beschouwingen; een tweede met, in dezelfde volgorde van beleidsterreinen, de artikelen.

In de stukken zelf wordt ook gesignaleerd van welk een wezenlijk belang voor het CDA zelf en zijn electorale respons, het opgaan van die weg van realisme, bezonnenheid en eenvoud, die duidelijk is en duidelijk maakt, zijn kan. 'Niet altijd wordt een principieel

1) *Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij*, pag. 33-34 en pag. 36.

2) *idem*, pag. 36-37 en *Uitzicht: Samenwerken voor morgen*, Inleiding.

onderbouwde, consistente visie uitgedragen. Zelfvertrouwen en creativiteit lijken soms te ontbreken. Analyses van de laatste verkiezingscampagne wijzen uit hoezeer de beeldvorming van het CDA bepaald wordt door vaagheid, besluiteloosheid en verdeeldheid, en hoe negatief dit uitwerkt op de kiezers'.³⁾ Een fundamenteel aspect van een algemene lijn. Ik wil er dan ook enige kanttekeningen bij maken.

Vooreerst: het regeringsbeleid van de afgelopen jaren lijkt mij over het algemeen te voldoen aan de criteria van nuchterheid en duidelijkheid die hier aan de orde zijn. Maar het heeft zich tegelijk moeten realiseren in een periode van economische teruggang en het voelbaar worden van de sociale gevolgen daarvan. Het heeft dan ook littekens opgeleverd. De verkiezingsstrijd zal voorspelbaar een oppositie te zien geven, die daarbij garen zal proberen te spinnen. De verleiding moet dan erg groot zijn om con-

„ Niet ieder die 'Heer, Heer' roept zal ook in het koninkrijk binnengaan. „

cessies te gaan doen en met vage beloften de stoom van de oppositionele ketel te gaan halen. Mij persoonlijk komt het voor dat aan die verleiding zeer systematisch weerstand moet worden geboden.

Het is zaak zowel in de verdediging van het gevoerde beleid als in de vooruitzichten voor de toekomst onverkort vast te houden aan zakelijke helderheid en eenheid in realisme. Ook hierbij een terzijde. Gepleit wordt in

'Appèl en Weerklank' voor directe relaties van het CDA met de samenleving, vertegenwoordigd in maatschappelijke organisaties.⁴⁾ Met name worden in dit verband de kerken genoemd. Ik kom er nog op terug hoe adequaat mij dat lijkt. Met enige klem, ook vanuit ervaringen in mijn eigen werk, zou ik ook willen bepleiten dat de contacten met de vakbeweging (inderdaad: de hele vakbeweging) en andere sociaal-economische organisaties meer allure krijgen dan zoals ze nu moeten worden afgedaan: redelijk frequent en nog voornamelijk op ad-hocbasis.⁵⁾ Het recente verleden heeft aan het licht gebracht dat contact met de vakcentrale die met de partij, naar beider naam doet veronderstellen, eenzelfde achtergrond blijkt te delen, al niet eenvoudig is. Dat geeft te vermoeden dat het met de andere vakcentrale helemaal moeilijk kan worden. Maar het lijkt mij wel van groot belang op dit punt veel gericht te werken spijts alle blokkades.

Op de tweede plaats past het in deze lijn dat de directe herkenbaarheid van evangelische bronnen en christelijke uitgangspunten, tot in de taal en motivering minder eclatant is dan sommigen wellicht wensen. Persoonlijk acht ik dat een voordeel. Het is zeker geen aanwijzing voor het feit dat wat beoogd en betoogd wordt (daarom) dan ook minder uitdrukking is van de verantwoordelijkheid van een christen. Al in het evangelie worden geloof en getuigenis van geloof, ten gunste van het eerste, van elkaar onderscheiden in de constatering dat niet ieder die 'Heer, Heer' roept ook in het koninkrijk zal binnengaan.

Dat laat natuurlijk onverlet dat er in discussie en gesprek over een en ander behoefte kan ontstaan aan explicatie van de wortels of verbanden van de politieke kwesties ter sprake, in en met het geloof dat wij belijden. Daarvoor bieden de ter tafel liggende ge-

3) *Appèl en weerklank*, pag. 3

4) *idem*, pag. 20-21

5) *Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij*, pag. 34.

schriften voldoende aanknopingspunten. Doch zij werken die niet uit. Dat is ook niet nodig in politieke geschriften. Doch het lijkt wel van belang dat enige contouren van de theologie onder het geheel, indien daaraan behoefte bestaat, op papier worden gezet.

Ten derde: terecht wordt in het citaat uit 'Appèl en weerklank' het probleem van de vaagheid gekoppeld aan dat van de verdeeldheid; beide zaken liggen in elkaars verlengde. Nu in het op schrift stellen van programmatische benaderingen zo ondubbelzinnig voor de weg van nuchterheid en realisme gekozen is, kan alieen maar gehoopt worden dat in de omgang met deze geschriften de lijn zich door zal zetten. In een opmerkelijke eenheid van wat zegslieden ten berde brengen. Zelfs in een journalistiek klimaat dat er op gespitst is iedere schijn van meningsverschil op te blazen tot onoverbrugbare tegenstellingen. Juist in een politieke campagne zal het niet altijd lukken allen strikt op dezelfde, ondubbelzinnige lijn te houden. Ten aanzien van de mate waarin in de toekomst de omvang van het financieringstekort moet worden teruggedrongen hebben zich voor het gniffelend front van het vaderland al enige schermutselingen voorgedaan. Op zich heb ik daar als min of meer gemiddelde kiezer ook niet al te veel problemen mee. Maar wanneer deze doorgaans zakelijke meningsverschillen straks weer met argumenten van christelijkheid en rechtzinnigheid in religiosis worden opgeblazen, zal mijn theologenhart in opstand komen. Ook als min of meer redelijk staatsburger ben ik er niet van gecharmeerd. Het beste lijkt mij daarom toch wanneer de meningsverschillen tevoren kunnen zijn uitgesproken.

3. Grenzen van keuzevrijheid.

Zover gekomen bevangt mij een zekere verlegenheid. De redactie laat mij alle vrijheid om, na de bespreking van enige algemene indrukken, zelf de specifieke beleidsterreinen of onderwerpen uit te kiezen waarop ik wat nader wil ingaan. Tot op zekere hoogte is die keuze niet moeilijk. Er liggen hele vellen pro-

gramma voor mij over zaken waar ik weinig benul van heb. Terzijde: toch zit daaraan ook iets vreemds.

Zo'n verkiezingsprogramma, dat vrij systematisch de verschillende beleidsterreinen afloopt en op elk daarvan zeer overzichtelijk de aan de orde zijnde problemen en benaderingen inventariseert, maakt je met een schok bewust hoe ingewikkeld onze samenleving in elkaar zit. In elkaar blijft zitten, ook als je hem in kaart brengt vanuit het beginsel van een opbouw van verantwoordelijkheden van beneden naar boven, van burgers en hun verbanden naar de voor allen en het geheel verantwoordelijke staat. Als wij ons bezighouden met verkiezingsprogramma's uit, laat ons zeggen, academische interesse, maar ook als wij straks gaan kiezen, worden wij onherroepelijk teruggeworpen op particuliere interesses en belangen. Maar we krijgen een totaal aangeboden. Wij kiezen voor een geheel. De democratie verleidt ons tot keuzen die wij niet kunnen overzien. Ik moge dat nog wat aanscherpen. Sociaal-economisch heeft ieder van ons directe belangen bij wat gezegd wordt over arbeids- en inkomensverdeling. De meesten van ons zullen uit de daaraan gewijde artikelen dan ook wel het nodige kunnen halen. Ze zullen menen er voldoende van te begrijpen, om er voor zichzelf en hun directe, of meer algemene belangen op te kunnen kiezen. Maar de in de literatuur steeds klemmender wordende vraag, of de welvaart van Europa niet onherstelbaar is gaan lijden onder een structurele achterstand bij de V.S. en Japan, op technologisch en commercieel gebied, valt buiten het gezichtsveld. Toch vermoed ik dat een regering die zich wel met die vraag bezighoudt, om op termijn garanties te scheppen voor de persoonlijke behartiging van persoonlijke belangen, heel wenselijk is. Waarschijnlijk is een en ander meebegrepen in het pleidooi voor regeringszorg voor een productief en gezond bedrijfsleven. Maar ik kan echt niet overzien waarmee ik instem als ik daaraan mijn stem geef.

De keuzen die ik al niet kan overzien, zijn tevens keuzen die pas op termijn uitwerken.

Mogelijk doen zij dat heel anders, dan mij voor ogen staat op het moment zelf dat ik kies. Trouwens; de discussie over de ontspoorde verzorgingsstaat, tussen de regels door in alle stukken aan de orde, bewijst de realiteit van dit probleem. Voor het moment is deze overweging met name ook van belang omdat ze impliceert dat mijn keuze voor nader te bespreken onderwerpen wel eens heel irrelevant zou kunnen zijn. Aardig hobbyisme. Hoezeer ook in eer en geweten gemotiveerd. Maar door de loop der gebeurtenissen wordt zij te zijner tijd gemarginaliseerd tot minder dan een voetnoot in de ontwikkelingen. In mijn keuze zou ik willen proberen iets meer aan te dragen. Uit ambitie, waarschijnlijk. Maar zeker ook uit verantwoordelijkheidsbesef. Ik kies dan voor drie themata:

- de opvatting over de staat en de consequenties daaruit;
- de rol van religie en levensbeschouwing en de consequenties daaruit voor de verhouding van kerk en staat, geloof en politiek;
- de opvattingen over cultuurpolitiek.

Wie dit rijtje overziet zal meteen vermoeden waarom ik het hiervoor opgeworpen probleem van de onoverzienbare draagwijdte van keuzen, wat diletantistisch, met een voorbeeld uit de sociaal-economische sfeer heb proberen te adstrueren. Deze vaststelling van thema's suggereert een inhoudelijke prioriteit. Die ligt eerder in de niet-materiële factoren dan in de materiële. In ideologische termen: eerder in de 'bovenbouw' dan in de 'onderbouw'. Eerder in de betekenisbeleving van mensen dan in de feiten die hun sociaal-economische structuur bepalen.

De vraag is, hoe realistisch dat is, na de hiervoor betuigde instemming met de realistische benadering uit de rapporten. Blijkt zich gaandeweg achter de bevestiging van realisme en nuchterheid niet een onverbeterlijke idealist te verbergen, die zich, wanneer hij zijn eigen prioriteiten moet aangeven, ook nog als zodanig verraadt? Ik wil proberen mijn drie themata in één beschouwing, in

relatie tot elkaar te behandelen vanuit deze vraagstelling. In feite komt dat neer op een poging om het door mij onderschreven realisme, zoals het spreekt in de opzet, stijl en uitwerking van de voorgelegde geschriften, te verantwoorden in een meer fundamentele politieke filosofie.

4. Democratie, bekende en verzwegen vooronderstellingen.

Bij het CDA leeft zorg over de voortgaande ontkerkelijking. Die wordt als verlamrend gekarakteriseerd.⁵⁾ De reden ligt voor de hand: gevreesd wordt het effect van dit op zich levensbeschouwelijke proces, liever nog van dit proces op het vlak van levensbeschouwelijke organisatie, op het predikaat 'christelijk', als zodanig en in ruim verband, en op de werfkracht ervan in politiek opzicht. Maar vanuit deze meer pragmatische invalshoek wordt vrij direct doorgestoten naar een meer fundamenteel aspect: de vraag naar de verhouding van christelijke traditie en wat wordt aangeduid als het gangbare, moderne levensgevoel.

Het is die spanning tussen christelijke traditie en moderne cultuur die de gemeenschappelijke horizon vormt van de drie door mij gekozen themata en het gezichtspunt vanwaaruit zij zich als facetten van een en hetzelfde probleem laten behandelen.

Wat schetsmatig aangeduid is de moderne opvatting van de staat die van een regelmaschine. Tussen de verschillende ideologische uitersten bestaat daarbij slechts verschil van mening over het aantal zaken dat, en de mate waarin geregeld moet worden. De staat wordt beschouwd als een lege, historische verworven omstandigheid, waarmee men nu eenmaal te werken heeft, c.q. waarvan men zich in de belangenstrijd bedienen kan. Een wezenlijke legitimering van staatsgezag en overheidsmacht ontbreekt. Deze lege staatsfilosofie zet zich door in de grondhouding ten aanzien van levensbeschouwing en religie. Die grondhouding is er in beginsel een van volstrekte neutraliteit. De grondwaarde van democratie kan men dan ook uiteindelijk niet anders invullen, dan als

optimale respectering van pluriformiteit. Dat zich grenzen aan dat respect aandienen is lastig, omdat er nauwelijks beginselen of aanzetten voor beginselen te ontwikkelen zijn, om die grenzen te bepalen, c.q. het beleid te profileren wat zich dan te ontwikkelen heeft. In die lijn volgt ook, dat het beginsel van scheiding van kerk en staat wordt uitgelegd als was het bedoeld om de neutrale staat te realiseren. Wat mij een ongerijmdheid lijkt, aangezien de staat een menselijk artefact is en iets menselijks niet neutraal kan zijn. Eveneens past in die lijn dat de cultuurpolitiek eigenlijk niet veel meer is dan de belangenpolitiek rond een aantal instituties die zich in onze samenleving ontwikkeld hebben, – onderwijs, media, kunst en vorming –, waarvan verondersteld wordt, – en het moet wel *verondersteld* worden want de staat zal het nooit kunnen articuleren –, dat zij iets met cultuur van doen hebben. Ik denk dat ik het gangbare levensgevoel en de moderne cultuur geen onrecht doe als ik hen juist op deze cruciale inhoudelijke punten als leeg en neutraal omschrijf.

Ik heb mij hierboven al enigszins laten gaan waar ik aangaf dat wij daarmee naar mijn inschatting aan de grens van het ongerijmd staan, c.q. die al overschreden hebben. Men kan zich natuurlijk vrij systematisch op het standpunt stellen, dat men zich over kernzaken, als de betekenis van leven en samenleven, politiek niet wenst te uiten. Dat laat onverlet dat men zich de facto, maar dan impliciet dus mogelijk ook zeer onopgehelderd en in elk geval oncontroleerbaar, in zijn politieke handelen altijd door opvattingen daarover zal laten leiden. Door die impliciete opvattingen politiek irrelevant te noemen, onttrekt men ze ook aan de publieke discussie en de democratische controle. Als ergens sprake is van een soort structureel kiezersbedrog dan hier, vrees ik. Zo onoverzienbaar als de keuze uit zichzelf al is, vanwege het grote aantal zaken waarvoor impliciet moet worden meegekozen, zo ondoorzichtig wordt hij als ook al niet geëxpliciteerd wordt wat de filosofie achter bepaalde doe-

len is. Die zal dan pas in de verwerkelijking van die doelen nader reliëf gaan krijgen. Het komt mij dan ook voor dat het CDA juist op dit punt een zeer wezenlijke voorsprong heeft op andere, levensbeschouwelijk neutrale partijen in ons politieke veld. Een voorsprong die er in de kern een is van een meer geïntegreerd, en daardoor ook hoger democratisch gehalte. Mede daardoor past het CDA veel minder defensiviteit, veel minder de houding van zich als het ware voor zijn bestaan te verontschuldigen en om een plaatsje onder de zon te bedelen, dan nu vaak het geval is. Boze tongen hebben om hun moverende redenen, vanuit een karikatuur van de C van het CDA, het democratische gehalte van de partij in twijfel getrokken. Als mijn vermoeden juist is, dat door een formalisering van de democratie deze in wezen verder wordt aangetast, dan door welke nadere levensbeschouwelijke explicatie ook, dan wordt het tijd dat deze pijnlijke

» Het CDA heeft een zeer wezenlijke voorsprong op andere, levensbeschouwelijk neutrale partijen. «

discussie kanteit. Waarbij het CDA, juist omdat de C nader reliëf geeft aan de D, niet mag en hoeft te grijpen naar het middel van de boze tongen.

5. Op naar de stembus.

Enige concrete voorbeelden om deze tamelijk abstracte overwegingen naar een omslag in het debat over democratie wat nader aan

te duiden. Ik noem er zomaar drie. Juist als democraat, die zich bekent tot de christelijke levensbeschouwing, ben ik gelukkig met de weigering van onze minister van WVC om de staatsprijs voor literatuur uit te reiken aan een op zich begaafde schrijver, zij het met een uiterst bescheiden oeuvre, die het maar niet laten kan zijn medeburgers op de meest onbeschofte wijze te attaqueren en daarin een waar schrikbewind uitoefent. Naar de vorm heel verschillend, maar in wezen niet al te zeer onderscheiden van het blinde fanatisme, waarmee voetbalsupporters bij tijd en wijle een spoor van vernieling door onze maatschappij trekken.

Juist als democraat ben ik diep beledigd door de ondertussen eclatante en vermoedelijk alleen kleinzielige onwil van de voorzitter van het parlement om onze gemeenschappelijke volksvertegenwoordiging, dus ook die van de 'roomschen', te vertegenwoordigen in een ontmoeting met de geestelijke leider van de grootste godsdienstige gemeenschap in Nederland.

Juist als democraat ben ik geschrokken van de wijze, waarop filialen van de sociaal-democratie hebben bijgedragen aan de verzieking van het klimaat rond het Pausbezoek, – met een zeer uitdrukkelijke uitzondering voor de uiterst integere wijze waarop het FNV deze zaak heeft behandeld –, en nog gehoopt hadden, dat bevestigd te zien in een schoonheidsprijs.

Wat al deze casussen gemeenschappelijk hebben is, dat er in naam van de democratie of steunpunten daarvan, – vrijheid van meningsuiting, parlementaire besluitvorming of verzet tegen specifieke vormen van discriminatie –, een zodanige omslag van middel en doel plaats vond, of dreigde plaats te vinden, dat het wezen van de democratie op het spel werd gezet.

Ik heb nooit begrepen, hoe zowel binnen als buiten het CDA de discussie gevoerd kon worden als stonden de C en de D met elkaar op gespannen voet. Zowel horizontaal en verticaal moduleren beide begrippen elkaar. Daardoor ontstaat een helderheid, en daar-

mee mogelijkheid van democratische controle, die naar mijn oordeel noch de sociaal-democratie noch het liberalisme kunnen garanderen. Daarmee ontstaat ook de speelruimte ten aanzien van kerken of kerkelijke groepen die menen dat het gemeenschappelijk bezit van het predikaat christelijk, voldoende is om te verwachten dat de politieke partij onverkort hun doelen kan overnemen. Over de mate waarin een kerk of kerkelijke groepering zich fundamentalisme of onverdraagzaamheid, profetisch radicalisme en onverzettelijkheid kan permitteren zou men kunnen twisten. Dat het CDA zich dat nooit zal kunnen permitteren volgt uit het feit dat zij de C en de D als elkaars interpretator laat fungeren; want het is een politieke partij en wel van christen-democratische aard. Juist voor de te verwachten ontwikkelingen in mijn eigen geloofsgemeenschap, is het stellen van een verwantschap die eigen identiteit niet inkapselt in de dominantie van een Moederkerk of Vadergod van groot belang. Maar van zeker zo groot belang lijkt het mij om de discussie over en de ontwikkeling van de democratie zuiver te houden en de daarin verborgen verleiders te kunnen ontmaskeren. Daarmee is een positieve aanzet gegeven, die mogelijk ook de zorg over de ontkerkelijking en het daardoor ontstane middenveld van zoekende mensen, die op voorhand niet zijn vast te leggen op welke keuze dan ook, wat kan verlichten. Waarmee niet is ontkend dat het om meerdere redenen een zorgelijk verschijnsel blijft.

Het zal duidelijk zijn dat ik zeer ben ingenomen met de mij ter bespreking voorgelegde stukken. Ze markeren een realistische benadering van christen-democratische politiek, die zich naar mijn vermoeden kan en mag doorzetten in een nieuw zelfbewustzijn en een daaruit voortkomend zelfbewuster optreden. Want waar de C organische banden legt met, voorwaar niet de minste, traditie uit onze cultuur, tot in een uitzicht op onze verantwoordelijkheid ten opzichte van God en Zijn Openbaring, biedt de geprofileerde invulling van de D uitzicht op een staatsfilo-

sofie, die inhoudelijk de democratie beter tot zijn recht doet komen, dan andere daartoe in ons land ondernomen pogingen. Juist nu die democratie langs allerlei sluiptwegen, soms zelfs in haar eigen naam, wordt aangetast en onder druk gezet, lijkt mij dat een even inte-

gere inzet als een die ons aller ondersteuning verdient. Ik kan niet anders dan hopen, dat het electoraat voor een en ander dezelfde waardering zal weten op te brengen, die ik hiervoor wat abstract en theoretisch heb pogen onder woorden te brengen.

Prof. dr. J.W. van Hulst (1911) was hoogleraar aan de Vrije Universiteit tot 1976; was van 1956-1981 lid van de Eerste Kamer en aldaar fractievoorzitter van CHU en CDA en voorzitter van de vaste commissies voor onderwijs en buitenlandse zaken; hij was tevens lid van het Europees Parlement en de Raad van Europa.

Op zoek naar nieuwe vormen van verantwoordelijkheid

Nu het CDA in zijn ontwerp-verkiezingsprogramma 1986-1990, n.l. 'Uitzicht' (voorafgaande door de rapporten 'Appèl en Weerklank' en 'Van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij') zowel z'n theoretische uitgangspunten als z'n praktisch-politieke gerichtheid opnieuw in de arena van de politieke discussie heeft geworpen, is het goed om nog eens een moment stil te staan bij een recent, maar uiterst snel wegglijdend verleden. Wij kunnen dan, staande in het heden, onze principiële-politieke blik richten op de toekomst. Maar dat kan slechts vruchtbaar zijn, als wij beseffen, dat de toekomst reeds begonnen is.

Het recente verleden is echter zo snel vergleden, dat tienduizenden jongeren, die gelukkig nog in de CDA-gelederen zijn te vinden, de terminologie die in dat verleden gangbaar was, niet meer kunnen thuisbrengen. Het is niet slechts zo, dat zij de taal van die jaren niet meer verstaan, maar het lijkt

voor hen de taal van een andere planeet. En toch is het in de gang der historie nog maar kort geleden, dat de drie samenstellende stromingen van het CDA, namelijk de KVP, de ARP en de CHU, ieder een eigen terminologie hanteerden, om hun theoretische uitgangspunten te funderen en om hun praktische doelstellingen te rechtvaardigen. Het releveren daarvan in dit artikel zou geen enkele zin hebben, als de persoonlijke verantwoordelijkheid, zoals men die toen zag, niet geactualiseerd zou zijn in het openlijk belijden van de onderschreven beginselen. En op gezette tijden voelden de volksvertegenwoordigers, behorende tot de drie genoemde partijen, zich geroepen om in 's lands vergaderzalen persoonlijk te getuigen van de principes waar hun partij van uitging. Daar deze drie partijen elk hun eigen wortels in de geschiedenis hadden, kwam het ook vrij geregeld voor, dat er onderling aanvaringen waren, die soms tot ernstige averij heb-